

■ Походи козаків
першої чверті XVII ст.
Петро Конашевич-
Сагайдачний. Військо
Запорозьке і Хотинська війна

Передумови морських походів козаків

На початку **XVII** ст. українське козацтво набуває сили й відіграє роль важливого чинника не лише в Речі Посполитій, а й на міжнародній арені. Козацтво стає основною перешкодою для турецько-татарських нападів на українські землі, захищаючи їх від набігів і водночас здійснюючи походи до татарських і турецьких володінь. Це створює чимало ускладнень у відносинах Речі Посполитої з Кримським ханством та Османською імперією, але водночас сприяє тому, що козацтво стає відомим у Європі. У ньому вбачають захисника європейської християнської цивілізації від наступу ісламського світу.

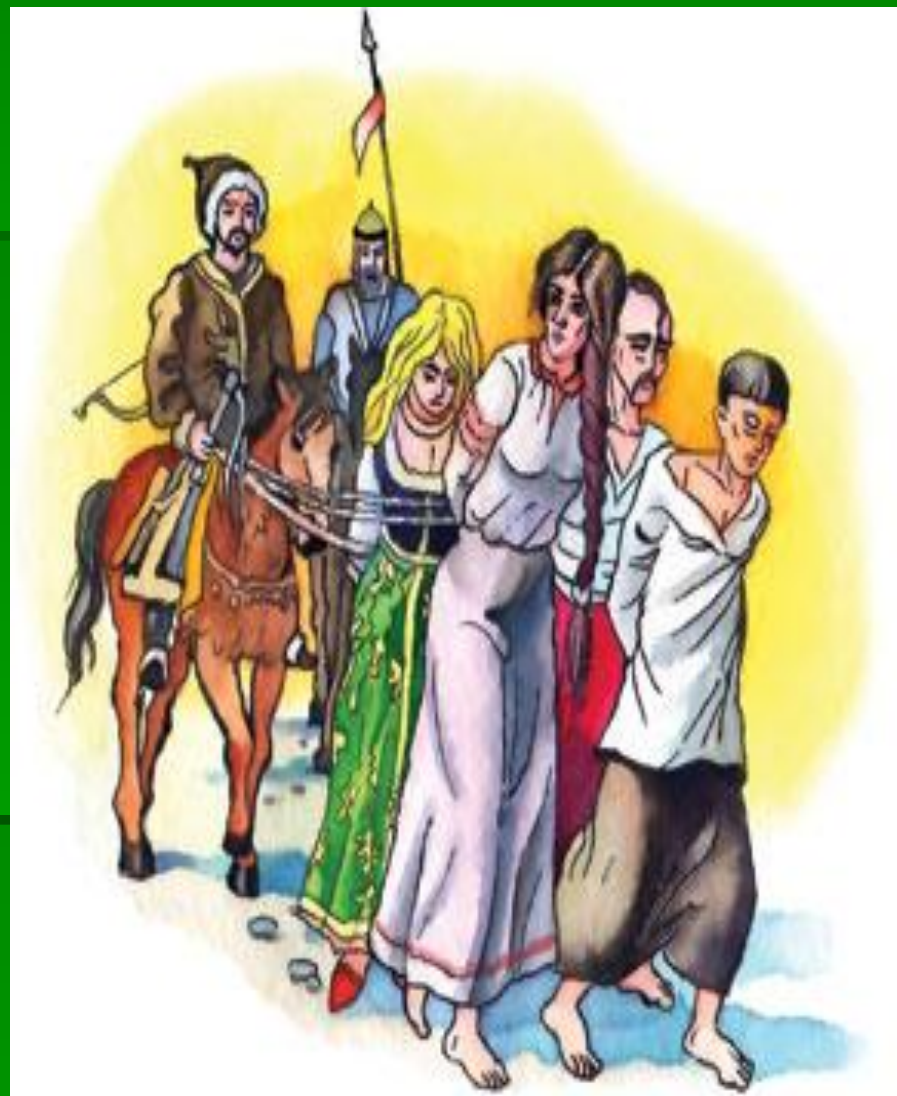
- На початку XVII ст. татарські війська неодноразово з'являлися на українських землях, «умиваючись,- за свідченням сучасника,- по лікоть у нашій крові та спустошуючи все вогнем і мечем». На українських землях татари брали ясир, захоплюючи чоловіків, жінок і дітей. Тих, хто чинив опір, убивали. Полонених продавали на невільницьких ринках. Українські дівчата та жінки потрапляли до гаремів або ставали служницями. Хлопчиків-підлітків забирали до військових казарм, щоб виховати з них яничарів. Чоловіків чекала виснажлива праця на будівельних роботах, або вони доживали свій вік прикутими до весел гребцями на турецьких каторгах.

Від кінця **XVI** ст. козацтво, організаційно згуртоване в Запорозькій Січі, стало не лише захищати українські землі, а й здійснювати воєнні походи до Кримського ханства й причорноморських володінь Османської імперії.

- **Ясир** (від тур. «полонений») - бранці, яких захоплювали турки й татари під час нападів на українські, російські й польські землі.
- **Яничари** - привілейована піхота в турецькій армії, що поповнювалася примусовим набором хлопчиків підданих християн, які виховувалися для військової служби.
- **Каторга** - назва великого дерев'яного веслового військового судна в Османській імперії.
- **Гарем** - жіноче приміщення в будинку мусульманина, де утримувалися жінки й наложниці господаря.

Боротьба козаків з татарськими і турецькими нападниками. С. Кішка

- Відбиваючи напади турків та татар, козаки нерідко ходили самі походами у Крим і Туреччину.
- **З якою метою вони здійснювали ці походи?** (Руйнували ворожі укріплення, визволяли невільників, спустошували маєтки місцевих феодалів.)

- Боротьба запорожців проти татар і турок була пов'язана з іменем гетьмана **Самійла Кішки** (1599-1602 рр.). Він провів 25 років у полоні, підняв повстання на галері. У 1600 р. запорожці обрали його гетьманом. У той час польський сейм наклав на козаків банацію - оголосив їх поза законом за участь у повстаннях 1591-1596рр. С. Кішка добився відміни банації і підтвердження польським королем козацьких вольностей.
- У 1602 р. під час походу у Ліфляндію С. Кішка загинув. Це була героїчна людина, яка уособлювала найкращі риси українського козацтва. Український народ залишив пам'ять про нього в історичній думі «Самійло Кішка». (Учитель може прочитати уривок з думи.)

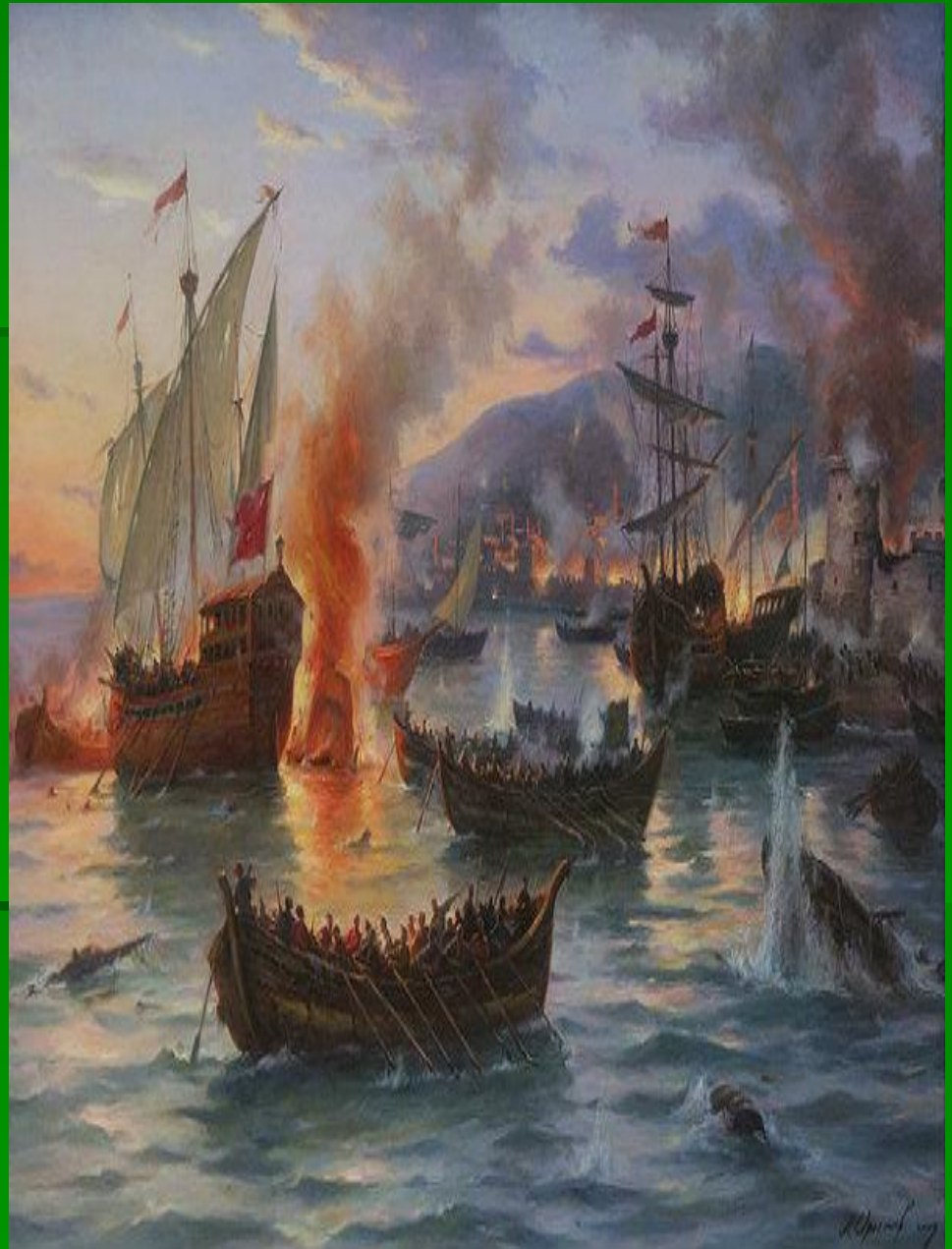

Морські походи козаків

- Козаки були неперевершеними майстрами морських боїв. Вони громили прибережні турецькі і татарські міста і визволяли полонених.
- Морські походи козаків. Перші два десятиліття XVII ст. дістали назву «доби морських походів» українського козацтва. Саме в цей період були здійснені дуже сміливі морські походи проти Османської імперії, що поширили славу про козаків на всю Європу. Здобуті в них перемоги засвідчили, що козаки були неперевершеними майстрами морських боїв.
- У 1602 р. козаки на 30 чайках і кількох відбитих у турків галерах вийшли в Чорне море й під Кілією розгромили турецький флот. Уже 1606 р. запорожці здобули Варну - найбільшу турецьку фортецю на західному узбережжі Чорного моря, яка до того вважалася неприступною.

- У 1608 р. козаки «дивовижними хитрощами» захопили, зруйнували й спалили Перекоп, а наступного року напали на придунайські турецькі фортеці Ізмаїл, Кілію та Віл город. 1614 р. козацька флотилія із 40 чайок, очолювана гетьманом П. Конашевичем-Сагайдачним, подолала Чорне море, напала на Трапезунд і, рухаючись у західному напрямку, спустошила узбережжя. Штурмом було взято Синоп і спалено весь турецький флот, що стояв у гавані. Наступного року 80 чайок і 4 тис. козаків під проводом Сагайдачного підійшли до Босфорської протоки й атакували турецьку столицю Стамбул. Нарешті, 1616 р. Сагайдачний із величезною флотилією зі 150 чайок та 7 тис. козаків розбив турецький флот під Очаковом, пішов на фортецю Кафа і взяв її в облогу. Після кількадечної облоги козаки здобули й спалили Кафу, що була головним невольничим ринком регіону, та визволили полонених. Один із найблискупіших походів на Стамбул запорожці здійснили в 1624 р. Вони тричі висаджувалися на узбережжі, брали велику здобич і поверталися додому.
- Після взяття запорозькими козаками Варни розлючений султан наказав перегородити Дніпро біля острова Тавані залізним ланцюгом між фортецями Кіза-Кермен та Аслан-Кермен, щоб перешкодити виходу козацьких чайок у Чорне море. Посередині Дніпра було залишено невеликий прохід, який прострілювався гарматами з мурів обох фортець. Проте це не зупинило козаків. Вони або хитрістю долали цей прохід, пускаючи поперед себе важкі дубові колоди, які рвали ланцюги, або тягнули свої чайки 25-60 км волоком.

П. Конашевич-Сагайдачный

- На початку 1620-х років гетьманом Війська Запорозького кілька разів був Петро Конашевич, якого прозвали Сагайдачним. («Сагайдак» - озброєння воїна-лучника.)
- П. Конашевич-Сагайдачний відстоював загальноукраїнські інтереси. Він разом з Військом Запорозьким вступив до Київського братства. Це був блискучий полководець. Особливо він прославився під час морських походів проти турків, а також у поході запорожців на Москву в 1618 р. для підтримки королевича Владислава і під час Хотинської війни 1621 р.
- Це був талановитий політичний діяч, який намагався шляхом мирних угод та компромісів відстояти права козацтва та українства: підписав Вільшанську (1617 р.) та Роставицьку угоди (1619 р.).
- «Коротка доба Сагайдачного,- зазначає історик Н. Полонська-Василенко,- має велике значення в історії України. З одного боку - він підніс престиж українського козацтва... З другого боку - своєю діяльністю Сагайдачний повернув Києву значення культурного, релігійного осередку України».

■ Діяльність гетьмана

■ П. Конашевича-Сагайдачного

- Доба воєнних походів українського козацтва стала періодом діяльності одного з найвизначніших його ватажків - Петра Конашевича-Сагайдачного.
- Будучи досвідченою і поміркованою людиною, Сагайдачний намагався, обстоюючи інтереси козацтва і взагалі українського народу, досягати згоди зпольською владою. Гетьман погодився з умовами Вільшанської (1617 р.) та Роставицької (1619 р.) угод, що встановлювали кількісний склад реєстру відповідно в 1 та 3 тис. козаків, однак не поспішав виконувати ті положення угод, що не влаштовували козацтво.
- Успішні походи, організовані Сагайдачним проти татар і турок, привернули до нього увагу в Європі. Як полководець Сагайдачний відзначався схильністю до активних наступальних дій і широкого використання фактора раптовості. Здобувати перемоги гетьману дозволяло реформоване козацьке військо, яке він перетворив на регулярне військове формування із залізною дисципліною.
- Уславився Сагайдачний також своєю просвітницькою діяльністю й захистом православної церкви. Йому належить твір «Пояснення про унію», що містить рішучу критику Берестейської церковної унії. Він, як вам уже відомо, разом із Військом Запорозьким вступив до Київського братства й багато зробив для відновлення ієрархії православної церкви в Речі Посполитій. За сприяння Сагайдачного в Києві діяв культурно-просвітницький осередок, до якого належали
- Узяття Кафи козаками з моря. Гравюра з книги К. Саковича «Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича-Сагайдачного».

Хотинська війна 1621 р.

- У 1618 р. в Туреччині до влади прийшов войовничий султан Осман II. У цей період дуже загострилися турецько-польські відносини за Молдавію.
- У вересні 1620 р. під молдавським селом Цецорою турецько-татарські війська розгромили 10-тисячне польське військо на чолі з коронним гетьманом С. Жолкевським. (Учні знаходять на картах атласу місце цієї битви.)
- У 1621 р. 150-тисячна турецька армія підступила до Дністра і розташувалась поблизу фортеці Хотин. У цих умовах король Сигізмунд III звернувся по допомогу до козаків. Козаки відповіли згодою, але висунули вимоги, які включали збільшення реєстру, ліквідацію обмеження в правах та привілеях, визнання православного митрополита Іова Борецького.
- Протягом вересня 1621 р. під Хотином відбувалися запеклі бої з турками. Без перебільшення на карту була поставлена доля України і Польщі.
- У червні 1621 р. в урочищі Суха Діброва, між Ржищевим і Білою Церквою, зібралася козацька рада. Ураховавши небезпеку, що загрожувала Україні, козаки прийняли рішення взяти участь у поході проти турок разом із поляками, а для узгодження умов допомоги направити до короля посольство на чолі із Сагайдачним.
- Із Варшави Сагайдачний повернувся в польський табір, розташований під стінами Хотинської фортеці. Проте козацьке військо ще не прибуло туди, і він із невеликою охороною рушив назустріч козакам, які з боями пробивалися під Хотин. Сагайдачний натрапив на турків і з простріленою рукою ледве дістався до своїх. На скликаній раді він розповів про обіцянки польського уряду. Козаки, невдоволені командуванням Бородавки, позбавили його влади й обрали новим гетьманом Сагайдачного.
- Сагайдачний, блискуче уникнувши оточення, привів козаків під Хотин. Майже одночасно під стінами фортеці з'явилася 250-тисячна турецько-татарська армія, очолювана Османом II. їй протистояло 80-тисячне польсько-козацьке військо, із якого близько 40 тис. становили запорожці. У Хотинській війні 2-28 вересня 1621 р., як назвали цю битву, вирішувалася доля Речі Посполитої та українських земель. Завдяки полководницькому таланту Сагайдачного й героїзму запорожців польсько-козацьке військо здобуло перемогу.

- У результаті героїчних дій козаків під стінами Хотинської фортеці був розвіяний міф про непереможність турецької армії. Подальші плани Османської імперії щодо завоювання європейських країн провалилися. Українські й польські землі були врятовані від завоювання турками. Престиж Речі Посполитої зріс. Звістка про перемогу сприяла активізації визвольної боротьби слов'янських народів проти турецького поневолення.
- За умовами досягнутого миру Кримське ханство і Туреччина зобов'язувалися не нападати на українські та польські землі. Річ Посполита, у свою чергу, брала на себе обов'язок заборонити козакам судноплавство по Дніпру й не допускати походів запорожців до Криму й турецьких володінь.
- Для гетьмана Сагайдачного перемога під Хотином стала останньою в полководницькій кар'єрі. Унаслідок отриманого поранення він захворів і через кілька місяців помер.